

Καρηκομόωντες: Ένας άγνωστος κωμικός αγών καθαρευόντων κατά μαλλιαρών για την ελληνική γλώσσα

Θεοδόσης Πυλαρινός

Το παρόν κείμενο αναφέρεται στην έννοια του αγώνος, κατά μίμηση της μορφής που μας είναι γνωστή η διαδικασία αυτή από την κλασική αρχαιότητα. Οι αγώνες, κατά επαναφορά και μίμηση του όρου, σατιρική ή σοβαρή, των συνθηκών και των διαδικασιών των αρχαίων αγώνων δεν έπαψε μετά την παρακμή του αρχαίου κόσμου. Επανήλθαν, μάλιστα, με τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους υπό τη μορφή των ποιητικών αγώνων με σκοπό την προβολή της νέας ποίησης και πρόθεση οιοινεί συνέχισης του πνεύματος των αρχαίων εκείνων αγώνων που προήγαν τα γράμματα.

Το θέμα μας σχετίζεται ποικιλότροπα με τους νεοσύστατους αυτούς αγώνες: ειδολογικά καταρχάς, αφού το όλο πνεύμα τής υπό εξέταση νεοελληνικής κωμωδίας *Καρηκομόωντες* του Ν. Σκλιά¹ παραπέμπει στην αριστοφάνεια κωμωδία, ανακαλεί μέρη από τη *Βατραχομομαχία* και, ακόμη, το παιγνιώδες και ανατρεπτικό ήθος του Λουκιανού. Η δομή του έργου, βασισμένη στα μέρη του αρχαίου δράματος προσεπιμαρτυρεί επ' αυτού. Σχετίζεται διακειμενικά, αφού ο γνώστης της αρχαίας γραμματείας θα αναγνωρίσει κατά διαστήματα μιμήσεις από αριστοφάνειες σκηνές (από τους *Βατράχους*² ή τις *Νεφέλες*, υπαινιγμούς δηλαδή σε επώνυμα πρόσωπα κ.ά.). Ακόμη, πέραν του εύγλωττου

¹ Ν. Σκλιά, *Καρηκομόωντες. Κωμωδία βραβευθείσα εις τον Λασσάνειον διαγωνισμόν του 1904 διά χιλιοδράχμου βραβείου*. Εκδότης Ιωάννης Παπούλιας, εκ του Τυπογραφείου του Δ.Γ. Ευστρατίου, οδός Πραξιτέλους 8, εν Αθήναις 1904. Αναφορά στη βράβευση γίνεται στην εφημερίδα *Σκριπ*, φ. 8.975 (17.5.1904), σ. 4, «Ο Λασσάνειος: Η κρίσις του κ. Μιστριώτου – Τα βραβευθέντα έργα», όπου πληροφορούμαστε ότι ο Σκλιάς ήταν φοιτητής της Νομικής και ότι δεν παραβρέθηκε στη βράβευση.

² Βλ. τον αγώνα Αισχύλου – Ευριπίδη, στους *Βατράχους*, στ. 895-1098, στην αρχή: «Και μὴν ἡμεῖς ἐπιθυμούμεν παρὰ σοφοῖν ἀνδρῶν ἀκούσαι, τίνα λόγων ἐμμέλειαν ἐπιτε δαῖαν οδόν. Γλῶσσα μὲν γὰρ ἡγρίωται, λήμα δ' οὐκ ἀτολμον ἀμφοῖν, οὐδ' ἀκίνητοι φρένες. Προσδοκάν οὖν εἰκὸς ἐστὶ τὸν μὲν ἀστεῖον τι λέγειν καὶ κατερρινημένον, τὸν δ' ἀνασπώντ' αὐτοπρέμνοι τοῖς λόγοισιν ἐμπεσόντα συσσεκδάν πολλὰς ἀλινδήθρας ἐπὼν. Ἀλλ' ὡς τάχιστα χρὴ λέγειν· οὕτω δ' ὅπως ερεῖτον ἀστεία καὶ μὴτ' εἰκόνας μὴθ' οἱ' ἀν' ἄλλος εἰποι». Επίσης, τις στιχομυθίες του αγροίκου Στρεψιάδη με τον «νεωτεριστή» Σωκράτη στις *Νεφέλες*, στ. 627 κ.ε.

τίτλου, η χρήση αρχαίων λέξεων συνάδει σε μια ιδιότυπη συγγένεια σατιριζόμενης λεβεντιάς των μαλλιαρών δημοτικιστών των αρχών του 20ού αι., των καταβόστρυχων νεαρών λογοτεχνών που έγραφαν στη δημοτική γλώσσα, με τους κερηκομώντες Αχαιούς του Ομήρου.³

Ως προς το συγχρονικό της υποθέσεως, παρωδεί σε ποιητικό αγώνα, και συγκεκριμένα στον Λασσάνειο διαγωνισμό, την πρακτική αυτή των οπαδών της γλώσσας του λαού, σε μια φάση που οι ψυχαρικές υπερβολές είχαν δημιουργήσει οξύτητα.

Εύλογα θα διερωτηθεί κανείς πού βρίσκεται η έννοια του αγώνος. Εδώ χωρούν δύο απαντήσεις, οι οποίες καταδεικνύουν τον τρόπο, με τον οποίο η αναγεννημένη ελληνική παιδεία θέλησε να αποδείξει την αρχαία καταγωγή των νεότερων Ελλήνων. Η πρώτη απάντηση: η κωμωδία αυτή συνιστά όντως αγώνα, μεταξύ δημοτικιστών και αρχαιολατρών, γλωσσικό δηλαδή αγώνα, στον οποίο εν τέλει προβάλλεται ένας συμβιβαστικός μέσος όρος. Θα λέγαμε ότι πρόκειται για ήττα των αρχαιολατρών και καθαρυνόντων, αφού ρίχνουν νερό στο κρασί τους, αγωνιζόμενοι να περισώσουν όσα κεκτημένα μπορούν εν όψει της φανεράς απειλής της επιβολής του δημοτικισμού. Ως προς τη δεύτερη απάντηση, με το έργο αυτό ο Ν. Σκλιάς έλαβε μέρος στον Λασσάνειο αγώνα, ένα επίσημο ποιητικό αγώνισμα, οπότε πρόκειται περί αγώνος εν αγώνι.

Ο Λασσάνειος διαγωνισμός του Πανεπιστημίου (1889-1910, με κάποια χρονικά κενά) θεσπίστηκε αξιοποιώντας το κληροδότημα του αγωνιστή του Αγώνα του 1821 Γεωργίου Λασσάνη. Τα έπαθλα ήταν δύο, ένα για τη συγγραφή τραγωδίας και ένα κωμωδίας, η οποία θα απεικόνιζε τα νεοελληνικά ήθη – προσπάθεια τόνωσης του ενδιαφέροντος για σύνθεση έργων με ελληνικά θέματα. Οι *Κερηκομώντες* πληρούν με το παραπάνω τις προδιαγραφές αυτές, συμπαραουσιάζοντας μάλιστα την ανάγκη σύνδεσης των νέων ηθών με εκείνα της αρχαιότητας, πέρα από τη γλώσσα που, όπως λέχθηκε, αποτελεί το κεντρικό θέμα και έχει κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις. Με άλλα λόγια, ο συγγραφέας βρίσκει την ευκαιρία, αξιοποιώντας τις γλωσσικές αντιθέσεις μεταξύ αρχαιολατρών και δημοτικιστών, να θίξει θέματα καθημερινής

³ Για το επίθετο των Αχαιών «κρηκομώντες ή κάρη κομώντες» βλ. *Ιλιάδα*, B11, και *Οδύσσεια* κα 321, β 408, υ 277. Στην *Ιλιάδα*, B 542 αναφέρονται οι 'Αβαντες ως όπισθεν κομώντες, άρα έμπροσθεν κειρόμενοι, δηλαδή με πολλά μαλλιά στο μπροστινό και κουρεμένα στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Ο Πλούταρχος (Θησεύς, 5) αναφέρει για τους Άβαντες ότι έκοβαν έτσι τα μαλλιά για να μην τους πιάσουν οι εχθροί από αυτά. Αποδιδόμενη σε ίππους η φράση «κομώντε εθείρησιν» σημαίνει με μακριά χείτη. Το επίθετο αποδιδόταν κωμικά και στους αχινούς (βλ. Αθήναιος 135 Α). Πιθανότατα να γνώριζε ο Σκλιάς τη μεταφορική αυτή απόδοση, γελοιοποιώντας περαιτέρω την παρομοίωση αυτή τους δημοτικιστές, αφού πέρα από την άσχημη μορφή προστίθεται και ο κίνδυνος από τα αγκάθια του αχινού.

συμπεριφοράς, που ανάγουν σε διαφορές νοοτροπίας, αναζητώντας εν τέλει τη μεσότητα μέσα από τις συνθέσεις.

Για τον συγγραφέα, που βραβεύτηκε στον Λασσάνειο διαγωνισμό του 1904 με το χιλιόδραχμο βραβείο για την κωμωδία του αυτή, γνωρίζουμε ότι υπήρξε φοιτητής του γλωσσαμύντορα καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου Μιστριώτη, που ως εισηγητής του διαγωνισμού συντέλεσε βάσιμα, ώστε να βραβευτεί η αντιψυχarikή κωμωδία του φοιτητή του. Είναι γνώστης ο Σκλιάς των γλωσσικών συνθηκών και των αντιπαραθέσεων, και τάσσεται ο ίδιος με τα γραφόμενά του κατά του Ψυχάρη και της θεωρίας του, όντας οπαδός της διατήρησης στην παιδεία της αρχαίας γλώσσας και την ανάθεση της γλωσσικής διδασκαλίας σε δασκάλους πεπαιδευμένους και όχι στους πρώτους τυχόντες, στη θέση των οποίων τοποθετεί υπό τη μορφή του άξεστου χωρικού δασκάλου τους δημοτικιστές.⁴

Σημειώνουμε ότι το γλωσσικό ζήτημα βρίσκεται σε κρίσιμότητα φάση την περίοδο αυτή:⁵ Ο *Νουμάς*, το μαχητικό όργανο των δημοτικιστών έχει αναγάγει αυτό σε μείζον εθνικό και κοινωνικό θέμα, ο δε Γιάννης Ψυχάρης κυριαρχεί την εποχή αυτή και μέσα από το έντυπο αυτό του φίλου του Δημητρίου Ταγκόπουλου προβάλλει το γλωσσικό του σύστημα. Για την όξυνση των παθών αρκεί να αναφέρουμε ότι το γλωσσικό έχει προκαλέσει σοβαρές κοινωνικές αναταραχές, με αποκορύφωμα τα αμέσως προηγούμενα της βράβευσης χρόνια τα Ευαγγελι(α)κά,⁶ τα αιματηρά επεισόδια στις διαδηλώσεις των φοιτητών τον Νοέμβριο του 1901 κατά της μεταγλώττισης των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα, και τα Ορεσσειακά, τον Νοέμβριο του 1903, επίσης με σοβαρές συνέπειες, όταν ο γλωσσαμύντορας καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιος Μιστριώτης ουσιαστικά υποκίνησε τους φοιτητές σε διαδηλώσεις κατά της «ιερόσυλης» μεταγλώττισης στη νέα γλώσσα της *Ορέστειας* από τον καθηγητή Γ. Σωτηριάδη και του ανεβάσματός της από το Βασιλικό Θέατρο.

Θα σημειώσουμε και πάλι την εναλλαγή σκηνών στους *Καρηκομόωντες* από τον αρχαίο και τον νεότερο ελληνισμό και την υποβαλλόμενη συστηματικά

⁴ Η προσφύης απόδοση της λέξης «μαλλιαροί» με την ομηρική «καρηκομόωντες» δηλώνει την αρχαιομάθειά του, ενώ η δομή της κωμωδίας τη γνώση του αρχαίου δράματος. Ωστόσο, πίσω από τον τίτλο και τη δομή όλου του έργου είναι πολύ πιθανή η παρουσία του Μιστριώτη, όπως επισημάνθηκε από τον τύπο και την κριτική.

⁵ Για μια σύντομη εικόνα του γλωσσικού ζητήματος βλ. Μανόλης Α. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*, τ. 1, Αθήνα 1938, σ. 87-130. – Μεσεβρινός, *Η προδομένη γλώσσα*, Τα Τετράδια του Ρήγα, Λευκωσία – Lund 1973, σ. 211 κ.ε., «Το γλωσσικό πρόβλημα». – Ψυχάρης, *Ρόδα και μήλα*, τ. Α', Αθήνα 1902, τ. Δ', 1907, τ. Ε', 1908.

⁶ Η μετάφραση, σε συνέχειες, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ακρόπολις*, αρχής γενομένης τον Σεπτέμβριο του 1901.

σημασία της αρχαιότητας, με πρώτο δείγμα τον ομηρογενή τίτλο, που ταυτίζει και συνάμα αντιδιαστέλλει τους κερηκομώντες αρχαίους προς τους καταβόστρυχους, επίσης κομοτροφούντες, μαλλιαρούς δημοτικιστές, που οφείλουν την περιπαικτική στα νεοελληνικά δεδομένα επωνυμία τους στον Ιωάννη Κονδυλάκη.⁷ Αλλά και η στερεότυπη φράση «τα της κωμωδίας πρόσωπα» στη διανομή των ρόλων παραπέμπουν στην ίδια λογική, ώστε να εμπίπτει η υπόθεση στις προδιαγραφές του αγωνοθέτη, παράλληλα όμως να δείχνει ευθέως τη μεγάλη σημασία της αρχαιότητας, ανακαλώντας την με σύμβολα ή δραματικά στερεότυπα.

Τόπος δράσης το Μενίδι, συμβολική μνεία των αρχαίων Αχαρνών και των αριστοφάνειων *Αχαρνέων*. Τα πρόσωπα φέρουν ονόματα κατά το ήμισυ αρχαιομορφα, παρεφθαρμένα σκοπίμως κατά το δημόδες (Λυσσέας από το Δυσσέας – Οδυσσέας / Μιστόκλης από το Θεμιστοκλής) ή δηλωτικά ιδιοτήτων των φερόντων αυτά (Λιμωττίδης από τον λιμό, δηλαδή πεινάλας), και κατά το έτερο ήμισυ λαϊκά νεοελληνικά που ανακαλούν στη σκέψη την ύπαιθρο, όπως Θύμιος, Ζαφείρω, Μαριωρή. Πραγματικό όνομα είναι αυτό του σατιριζόμενου κεντρικού ήρωα, του αρχηγέτη των δημοτικιστών Ψυχάρη. Τα βέλη πλήττουν ανελέητα αυτόν και έπρεπε να είναι άμεσα αναγνωρίσιμος, όπως ο σατιριζόμενος Σωκράτης στην αριστοφάνεια κωμωδία. Αποκορύφωμα της αριστοφανικής μίμησης του αρχαιογνώστη φοιτητή-συγγραφέα ο αλλοπρόσαλλος Χορός των Μαλλιαρών.

Αξίζει να επισημανθεί και η αλλαγή της γλώσσας στα χορικά, στα οποία, εκτός από τα συνήθη μοτίβα με τις αναφορές στη φύση, το λεξιλόγιο οδηγεί σε μια αλλόκοτη δημοτική με τη σκόπιμη συγκέντρωση απίθανων λέξεων ή ανύπαρκτων συνθέτων, μίμηση του χρώματος της δωρικής διαλέκτου των αρχαίων χορικών, αλλά και δεινή σάτιρα κατά των γλωσσοπλαστικών και φθογγολογικών «επιδόσεων» του Ψυχάρη και, περαιτέρω, υπονόμηση της ακαλλιέργητης και ακωδικοποίητης γλώσσας του λαού της υπαίθρου.⁸

Το έργο του Σκλιά εκδόθηκε άμεσα και δεν είναι αμέτοχος στην ταχεία δημοσιοποίησή του, όπως φαίνεται από τα γραφόμενα στον τύπο της εποχής,

⁷ Κατά την παράδοση θεωρείται ο Κονδυλάκης. Συνέεται, ωστόσο, πιθανότατα ο όρος με τους ιταλούς «scapigliati» (μαλλιάδες), ανανεωτικό λογοτεχνικό κίνημα στο Μιλάνο τη δεκαετία 1860-1870, που αποτέλεσε τον ανάδοχο της ελληνικής ονοματοδοσίας.

⁸ Βλ., π.χ., *Κερηκομώντες*, σ. 15, τα λόγια του Χορού, ο οποίος αξιοποιείται σατιρικά λόγω της δύσκολης γλώσσας που χρησιμοποιείται στερεοτύπως στα αρχαία χορικά: «Σα λίρα γγλέζικη οΉλιος ξεπρογέρνει / και γιουρμουντάει σαν με φτερά. / Για ιδές κι' ένα πετούμενο εκεί δα που σαλτέρνει / μέσα στις λούτσας τα νερά- / γροικάω κι' αγγρουμαίνομαι έν' αλαφραναγάλισμα / να ξεπηδάη να χύνεται από τ' αντερομπόλι μου, / σαν κάποιο τρίζοφίλημα και σφιχταπαλαγάλισμα / της φύσης νοιώθω αφ' την κορφή ως το παπουτσοσόλι μου».

ο καθηγητής Μιστριώτης, ο οποίος είχε τον τρόπο της ταχείας προώθησης της κυκλοφορίας του. Παραθέτουμε ορισμένα αποσπάσματα από την εφημερίδα *Αθήναι*,⁹ η οποία καταχωρίζει τον λόγο, τη δίωρη εισήγηση ορθότερα, του Μιστριώτη, που εκφωνήθηκε στη μεγάλη αίθουσα των τελετών του Εθνικού Πανεπιστημίου, κατά την απονομή των βραβείων.¹⁰ Ο Μιστριώτης ως εισηγητής «ανήλθεν επί το βήμα κρατών ογκώδες δέμα χειρογράφων» και μεταξύ άλλων είπε:¹¹

Εν αιώνι αφεγγεί, εν χρόνοις μανιωδών κατακτήσεων και πολιτικού απελπισμού, και εν ημέραις, καθ' ας ο λιψ του υλισμού μαρναίνει τα άνθη του πολιτισμού, το Ελληνικόν γένος ηξίου παρά των ποιητών αυτού, ίνα, ως άλλοτε Ρήγας ο Φεραίος, επιχύσωσιν ακτίνας ηλεκτρικού φωτός, όπως κατίδη τας τρίβους της ηθικής πορείας και δράσεως. [...]

Αναφερόμενος στη συνέχεια υπαινικτικά στον φθοροποιό ρόλο των δημοτικιστών που τους αποκαλεί νεότερους Μαρσύες, συνάπτοντας άμεσα την καλή ποίηση με την αρχαία γλώσσα και επικαλούμενος μαρτυρίες άλλων, σχετικές με τα προηγηθέντα Ευαγγελικά και τα πολύ πρόσφατα Ορεσσειακά, μίλησε κινδυνολογώντας για την «αντεθνική» γλωσσική τακτική τους, αποφαινόμενος ότι «από τούδε οι χυδαΐσται μόνον λαθραίως δύνανται να εργάζωνται»:

Οι νεώτεροι Μαρσύαι δεν ετόλμησαν ίνα αναβώσιν εις τας δυσπροσίτους του Παρνασσού κορυφάς [...]. Οι φθόγγοι αυτών καίπερ πλημμελείς ήσαν ηχηροί και θορυβοποιοί, δυνάμενοι και λένοντα να καταπλήξωσιν, αλλ' ο Ελληνικός λαός, έχων την αίσθησιν προς το καλόν πατροπαράδοτον και κληρονομικήν, εξεδίωξε του Παρνασσού τους αμούσους αοιδούς και διετήρησεν αγνήν την γλώσσαν του Σοφοκλέους και του Πλάτωνος [...].

Ενίκησε λοιπόν ο Ελληνικός λαός εν τω αγώνι της γλώσσης και τα νικητήρια απήγγειλαν δύο επιφανέστατοι του Ελληνικού γένους ηγήτορες, ο μακαριώτατος των Ιεροσολύμων πατριάρχης, όστις εν τω συμποσίω του προξένου της Ελλάδος προέπιεν υπέρ των αγωνισαμένων «υπέρ της γλώσσης

⁹ Βλ. *Αθήναι*, φ. 202 (576), 17.5.1904, σ. 1.

¹⁰ Στην εφημερίδα *Εστία*, φ. 3.687 (14.5.1904), σ. 3, καταχωρίστηκε η εξής αγγελία-δήλωση της Πρυτανείας του Εθνικού Πανεπιστημίου: «[...] την προσεχή Κυριακήν, 16 του μηνός, ώρα 10 π.μ. θέλει αναγνωσθή εν τη μεγάλη αιθούση των τελετών του Εθνικού Πανεπιστημίου, υπό του εισηγητού κ. Γ. Μιστριώτου, η κρίσις της επιτροπής των εις τον Λαοσάνειον διαγωνισμόν υποβληθέντων έργων.

Ο Πρύτανης
Ι. Ευταξίας»

¹¹ Βλ. «Ο Λαοσάνειος Διαγωνισμός. Η κρίσις της Επιτροπής. Ποία έργα εβραβεύθησαν – Οι μαλλιαροί – Τα υποβληθέντα έργα. Ο Λόγος του κ. Μιστριώτου», φ. 17-5-1904, σ. 1.

του ιερού Ευαγγελίου και των ελληνικών γραμμάτων», και ο Διάδοχος του ελληνικού θρόνου, όστις διά γλώσσης καθαράς και εθνικής ωμολόγησεν εν τω συνεδρίω του εκπαιδευτικού συνεδρίου ότι «η ελληνική γλώσσα είνε η θαυμασιωτάτη και ευγενεστάτη των ανθρωπίνων γλωσσών και συνδέει τα μέλη του ημετέρου γένους».

Εισερχόμενος σταδιακά στο θέμα, τόνισε τον ρόλο του Πανεπιστημίου, άμεσα συνδεδεμένου με τον Λασσάνειο, γεγονός που ερμηνεύει και την υποστήριξη του ίδιου στην κωμωδία του Σκλιά, αλλά και την επίδραση που ασκούσε το ίδρυμα αυτό στους φοιτητές, όπως ο διαγωνισθείς Σκλιάς, ως εξής:

Είναι δίκαιον να παρατηρήσωμεν, ότι οι χυδαίσται σπανίως ετόλμησαν να προσέλθωσιν εις τους ποιητικούς του Πανεπιστημίου αγώνας [...] διότι το εθνικόν τούτο καθίδρυμα πάντοτε διετήρησε υψηλά την σημαίαν της εθνικής γλώσσης και των εθνικών παραδόσεων.

Με τα επόμενα, μάλιστα, λόγια εξηγεί ποιοι ευνοούνταν ουσιαστικά και λάμβαναν μέρος, καθώς και γιατί προτιμούσαν να ακολουθούν τα αρχαία ποιητικά είδη της τραγωδίας και της κωμωδίας, γράφοντας σε «άμεμπτη γλώσσα», γεγονός που δηλώνει έμμεσα τουλάχιστον την αποθάρρυνση των δημοτικιστών να συμμετάσχουν, τον ουσιαστικό δηλαδή αποκλεισμό τους και κυρίως τη στοχοθεσία του Πανεπιστημίου μέσω του κατευθυνόμενου στην πράξη διαγωνισμού, «κτήματος» των διοργανωτών, στον οποίο δεν θα είχαν καμία τύχη οι φρονούντες αλλότρια, αφήνοντας έτσι να διαφανεί το υποδεικνυόμενο περιεχόμενο των υποβαλλόμενων σε κρίση έργων που είχαν ελπίδες βράβευσης:

Διά τούτο και οι ποιηταί οι κατερχόμενοι εις τους ημετέρους αγώνας πειρώνται, όπως και την γλώσσαν έχωσιν άμεμπτον και τας πολιτικές και κοινωνικάς παρεκτροπάς κολάζωσι διά τε της τραγωδίας και της κωμωδίας. [...] οι ποιητικοί αγώνες [...] ενεθάρρυναν τους ημετέρους ποιητάς, ων οι πλείστοι τούτων εκ της Πανεπιστημιακής δάφνης εκεντρίσθησαν, όπως αναβώσιν τους απορρώγας του Παρνασσού βράχους. Υπό τοιαύτην έννοιαν και ο Ράλλειος και ο Βουτσινάιος και ο Λασσάνειος αγών προσήνεγκον ούτε ολίγα ούτε μικρά προς την διανοητικήν του έθνους ανέλιξιν.

Η ποίηση, κατά τον Μιστριώτη, πέραν της ιεράς μανίας που πρέπει να κατέχει τον δημιουργό της, προϋποθέτει τη χρήση της κατάλληλης γλώσσας. Εισέρχεται, λοιπόν, στο ζητούμενο, αποκαλύπτοντας ότι η γλώσσα αυτή δεν μπορεί να είναι άλλη από την αρχαία.

Αξιοποιήσαμε τους λόγους του ίδιου του εισηγητή, για να φανούν οι συνθήκες, οι πραγματικοί όροι και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, στην οποία διαγωνίζονταν

οι συμμετέχοντες στους διαγωνισμούς του Πανεπιστημίου, για να φανεί ο επιβαλλόμενος στην πραγματικότητα τρόπος συγγραφής, αν προσέβλεπε κανείς στη βράβευσή του: συμμόρφωση με τις υποδείξεις για την ορθή χρήση της γλώσσας και θεματικές, οι οποίες δεν θα ενοχλούσαν το πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο. Τους όρους αυτούς πληρούν πιστά οι *Καρηκομόωντες* του Σκλιά, γι' αυτό και θεωρήθηκαν έργο ή τουλάχιστον υπαγόρευση του ίδιου του Μιστριώτη, όπως θα δούμε στον αντίλογο του *Νουμά* στα επόμενα. Όσα ανέφερε πάντως ο Μιστριώτης, πολύ σοφά επικαλούμενος αριστοτελικές υποδείξεις για τη δομή και την οικονομία των υποβαλλόμενων έργων, αποδεικνύονται λόγοι κενοί, διότι απλούστατα δεν λήφθηκαν υπόψη στο βραβευθέν έργο, το οποίο στους τύπους μόνο μοιάζει στην αρχαία κωμωδία.

Ο συγγραφέας, λοιπόν, της κωμωδίας αυτής εφεύρε θέμα καθαρά αντιψυχαστικό, στρεφόμενος ευθέως και ρητώς κατά του θορυβοποιού Ψυχάρη, του κλητού των δημοτικιστών κατά τη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία. Παράλληλα, άπτεται του ζητήματος γλώσσα, του δεύτερου επίδικου σημείου, με τρόπο όμως παράδοξο. Γράφει κατά κύριο λόγο στη δημοτική, στη γλώσσα που θέλει να υπονομεύσει σατιρίζοντάς την για το αγροίκο ήθος της. Και όσο και αν την παραποιεί, προκαλώντας με λέξεις ή φράσεις του καθημερινού ή αγοραίου λεξιλογίου των αμόρφωτων, το οποίο ενδιαφέρον το προκαλεί αυτή ακριβώς η επιστράτευση της κακοποιημένης αυτής δημοτικής, στην οποία βεβαίως δεν έγραφαν οι δημοτικιστές ποιητές. Χωρίς αμφιβολία η προβαλλόμενη τότε από τον *Νουμά*, το μαχητικό όργανο του δημοτικισμού, ψυχαστική γλώσσα –είναι οι πρώτοι καιροί της αγαστής συνεργασίας του περιοδικού με τον Ψυχάρη– έδινε ισχυρά ερείσματα στους αρχαϊστές για γελοιοποίησή του, κυρίως λόγω των μεταγλωττιστικών υπερβολών του λέξεων της καθαρεύουσας προς το δημωδέστερο, των φθογγολογικών αλλαγών, του ψυχαστικού τυπικού, καθώς και των υπερβολών στη σύνθεση.

Στα επόμενα η εφημερίδα αναφέρεται στα της βραβεύσεως των υποβληθέντων ποιητικών έργων. Υποβλήθηκαν 25, 12 τραγωδίες και 13 κωμωδίες. Τα έργα αυτά είχαν θέματα ιστορικά (υπολογίσimos ο αριθμός με θεματική από τη βυζαντινή ιστορία), ενώ στις κωμωδίες, εκτός από την εξεταζόμενη, παρεμφερές θέμα φαίνεται να είχε η τιτλοφορούμενη *Μαλλιारी*.¹²

¹² Και στον Λαοσάνειο του 1910, τον τελευταίο που διεξήχθη, αφού έπαψε υφιστάμενος ο θεσμός αυτός, υποβλήθηκε έργο, ως «φάρσα» αναφέρεται, με τίτλο *Ξενομανία*, που έχει πολλά κοινά στοιχεία με τους *Καρηκομόωντες*. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, ο κριτής θεωρεί το έργο «πρόστυχο», παρά τις ομοιότητες με τους *Καρηκομόωντες*, ιδίως στην παρωδιακή χρήση της γλώσσας. Γράφει η ανωτέρω εφημερίδα: «Η *Ξενομανία* είναι κυρίως *φάρσα* με ικανόν άλας, αλλ' αυτόχρονα *χονδροκομμένον*, με τελείαν γνώσιν της γλώσσας του όχλου εν τω διάλόγω, όστις παρ' όλην την

Ο Μιστριώτης ανέλυσε αυτά, «εξάρας ιδίως την κωμωδίαν *Καρηκομόντες* (sic) ως ωραϊαν σάτυραν των εκχυδαϊστών και του μεγάλου των διδασκάλου κ. Ψυχάρη [...]».

Η εφημερίδα σχολιάζει τους *Καρηκομόντες*, αγώνα στον Λασσάνειο αγώνα, όπως προαναφέρθηκε, διότι πρόκειται για γλωσσομαχία, στην οποία διακιώνεται η λόγια και καταδικάζεται η χυδαία γλώσσα, ως εξής:

Εις την κωμωδίαν ταύτην [...] ήρωας είνε ο Ψυχάρης, όστις τμηματάρχης του Υπουργείου της Δημοσίας Εκπαιδύσεως γενόμενος διώριζε διδασκάλους τους ήρωας των καπηλείων, οίτινες εφαρμόζουσι την γλώσσαν εις τους τρόπους αυτών εν τοις Σχολείοις.

Η σκηνή υπόκειται εν Μενιδίω ένθα διωρίσθη διδάσκαλος ο Λυσσέας. Κατά τας εξετάσεις εκτυλίσσονται κωμικώταται σκηναί, διότι ο Ψυχάρης πειράται όπως τους επιστημονικούς όρους ονομάση διά χυδαίων λέξεων π.χ. την γεωγραφίαν ονομάζει Ντουνιαγραφίαν. Επειδή όμως ο Αχαρνέυς Θύμιος εποίησε την παρατήρησιν εις τον τμηματάρχην [Ψυχάρη] ότι δεν αρμόζει η χυδαία γλώσσα εις Ευρωπαϊκήν στολήν, ούτος δεν σκνεί να ενδυθή βράκκαν και ούτω καθίσταται γελοίος. νννν

Από την «μακράν κρίσιν» του Μιστριώτη για τους *Καρηκομόντες* η εφημερίδα παραθέτει λίγα, μέρος των οποίων είναι τα επόμενα, στα οποία εμπλέκεται σουρεαλιστικά και το «φιλελληνικόν των Γάλλων έθνους», λόγω της επαγγελματικής και οικογενειακής σχέσης του Ψυχάρη με τη Γαλλία:

Τη αληθεία θα είνε μέγα όνειδος, όταν το φιλελληνικόν των Γάλλων έθνος μάθη, ότι η υπό του Ψυχάρη διδασκομένη γλώσσα δεν είνε ούτε η αρχαία ούτε η νέα ελληνική. Οι περί τον Ψυχάρην δεν γινώσκουσιν αρχαίαν έτι δε ολιγώτερον την νέαν,¹³ αλλά περιτρώγουσι τας καταλήξεις των ονομάτων και νομίζουνσιν ότι γίνονται αιθεροβάμονες αετοί.[...]

χυδαϊότητα είναι οπωσδήποτε γοργός και φυσικός. Αλλ' εν τω συνόλω το έργον είναι αυτό τούτο *πρόστυχον*». Λαμβανομένου υπόψιν ότι η κριτική επιτροπή συγκροτήθηκε από τους Σπυρίδωνα Λάμπρο, Νικόλαο Πολίτη και Σπυρίδωνα Σακελλαρόπουλο που ήταν και ο εισηγητής, αντιλαμβάνεται κανείς την αλλαγή στον τρόπο κρίσης. Βλ. «Λασσάνειος Δραματικός Αγών. Έκθεσις της επιτροπής των κριτών», *Η Μελέτη*, τχ. 8 (Ιούνιος-Ιούλιος 1910), σ. 321-340: 323. Χρήσιμα για την ιστορία του Λασσάνειου είναι όσα ανέφερε στην αρχή του λόγου του ο εισηγητής του δωδεκάτου και τελευταίου αυτού αγώνα (σ. 321-322), όπου και σύντομη αναφορά στις βραβευθείσες τραγωδίες και κωμωδίες από την καθιέρωσή του έως το 1910. Για την παρωδία βλ. K.J. Dover, *Η κωμωδία του Αριστοφάνη*, μτφρ. Φάνης Ι. Κακριδής, ΜΙΕΤ, Αθήνα ²1981, σ. 108-116.

¹³ Βλ. τη μελέτη μας, «Σημείο συνάντησης των άκρων. Ο Σολωμός κοινό σημείο αναφοράς του Ψυχάρη και του Μιστριώτη», *Πόρφυρας*, τχ. 98 (2001), σ. 655-662.

Εν πάσι τοις ηγουμένοις επηνέσαμεν ουχί όπως διαγειρώμεν την αλαζονείαν και εψέξαμεν ουχί όπως εξονειδίσωμεν, αλλ' ίνα υποδείξωμεν την οδόν την άγουσαν εις την αληθή τέχνην. [...]

Και ο αντίλογος του Νουμά: Ο Μιστριώτης με τις νεόκοπες θεωρίες του περί γνήσιας νεοελληνικής γλώσσας, οι οποίες την περίοδο αυτή απέβλεψαν στη χάραξη ενός μέσου δρόμου, μιας ηπιότερης δηλαδή μορφής καθαρεύουσας, βλέποντας τους χυδαϊστές να κερδίζουν συνεχώς έδαφος, κάνει σιωπηρές υποχωρήσεις. Ωστόσο, με παρόμοιο τρόπο ο Ψυχάρης υπερέβη τα γλωσσικά εσκαμμένα, προοιωνιζόμενος τη διαμόρφωση ενός τυπικού που δεν επικράτησε και προβαίνοντας στη δημιουργία λέξεων που δεν υιοθετήθηκαν ποτέ από τον λαό. Αποτέλεσε το άλλο άκρο, παρά την οξυδέρκειά του, την επιστημοσύνη και τη δυναμική προσφορά του στο ζήτημα της επικράτησης της γλώσσας του λαού.

Στη στήλη «Φαινόμενα και πράγματα», του φύλλου αρ. 97 της 23^{ης} Μαΐου 1904, σ. 6, Ο Νουμάς αντεπιτίθεται, με το τιτλοφορούμενο «Ένας άνθρωπος» άρθρο του, που απαντά σε όσα ο Μιστριώτης ανέφερε στην προαναφερθείσα ομιλία του. Γράφει απροκάλυπτα, σε αντίθεση με την κρυπτική εμπάθεια του Μιστριώτη –δεν απευθύνεται βεβαίως στο ίδιο κοινό– καταδικάζοντας τη βράβευση και τους κριτές, και εγκωμιάζοντας τον Ψυχάρη, το θύμα του εν λόγω λιβέλλου:

Ένας άνθρωπος με μορφή¹⁴ και με ψυχή και μόρφωση Σειληνού, που τώρα τελευταία ακόμα δυο βουλευματα δικαστικά τον χαρακτήρισαν γι' ακαταλόγιστο, έβρισε την περασμένη Κυριακή καπηλικώτατα κι ατιμώτατα το Πανεπιστήμιο μέσα στην ίδια την αίθουσα την μεγάλη, την αίθουσα των εορτών, απ' όπου έπρεπε λόγια σεμνά και λόγια επιστημονικά ν' ακούγονται κι όχι λόγια μεθυσμένα Σατύρων σαν κ' εκείνα που βγήκαν από το στόμα το Μιστριώτικο.

Ντροπή στο Πανεπιστήμιο! Ντροπή του να εμπιστεύεται κάθε τόσο την υπόληψή του σ' έναν ασκημάνθρωπο που για κυριώτερα και μόνα προσόντα έχει την ανοησία και την εμπάθεια – ντροπή του να επιτρέπη σ' ένα Μιστριώτη να το μεταχειρίζεται κάθε λίγο και λιγάκι για νεροχύτη.

Είπαν πως η αηδεστάτη φάρσα που βραβεύτηκε ήταν έργο του Μιστριώτη. Είπαν πως κι αν ο ίδιος δεν την έγραψε, ο ίδιος όμως την «ενέπνευσε» και την υπαγόρευε στον αντάξιο μαθητή του. Είπαν [...] μα τίποτα απ' αυτά δεν θέλουμε να πιστέψουμε.

¹⁴ Ο Μιστριώτης ήταν όντως κακόμορφος, όπως γνωρίζουμε από φωτογραφίες και γελοιογραφίες της εποχής.

Εμείς παραδεχόμαστε πως τον άτιμο τον λίβελλο τον έγραψε ο φοιτητής κ. Σκυλιάς¹⁵ κ' έκανε πολύ καλά, αφού το παιδί τόξερε πως με τέτοιο έργο μονάχα μπορούσε να βραβευτεί και να πάρη τις χίλιες δραχμούλες, όσο κι αν ήταν ανάγκη για να τις πάρη, να γίνη μπράβος του Μιστριώτη, όπως κι έγινε. Εμείς παραδεχόμαστε πως κι ο ίδιος ο Μιστριώτης έτσι έπρεπε να κρίνη κι έτσι έπρεπε να μιλήση, όπως μίλησε κι όπως έκρινε. Περισσότερη ανθρωπιά απ' αυτόν δεν περιμέναμε. Περιμέναμε όμως περισσότερα από τους συναδέλφους του που υπόγραψαν τέτοια άτιμη κρίση. [...]

Οι καιροί δικαίωσαν τον Ψυχάρη και επιβλήθηκε η γλώσσα του λαού, ασχέτως αν δεν επικράτησε αλώβητο το σύστημά του. Το όλο πνεύμα της μεταρρύθμισης και η σύλληψη της ανάγκης για αλλαγές έχουν σημασία, στις οποίες η συμμετοχή του ήταν αρχηγική. Ο Μιστριώτης, από την άλλη πλευρά, σατιρίστηκε ανηλεώς, με χειρότερο τρόπο και με μεγάλη συχνότητα και διάρκεια απ' ό,τι ο Ψυχάρης στους *Καρηκομώντες*. Ωστόσο, η περίπτωση του ως πανεπιστημιακού δασκάλου, ως συγγραφέα και κλασικού φιλόλογου δεν είναι τυχαία. Εξ' ων και η εμπλοκή του στο γλωσσικό ζήτημα. Διέθετε τις αναγκαίες περγαμηνές και ανάλογο κύρος. Στους *Ρητορικούς λόγους* του είναι φανερή η προσπάθειά του να χαράξει ένα δρόμο συμβιβαστικό στα πολλά από τα εμπεριεχόμενα κείμενά του για τη γλώσσα. Διέβλεψε, με άλλα λόγια, την αναπόφευκτη σταδιακή επικράτηση της δημοτικής μετά το κλείσιμο του 19^{ου} αιώνα και την καθιέρωσή της και στην παιδεία. Παρά ταύτα, και η προσπάθειά του αυτή υπήρξε αποτυχημένη, αφού υποτίμησε τη σολωμική γλωσσική πρόταση, προσπαθώντας να αναδείξει ως γνήσια δημοτική τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού, έχοντας κυρίως ως πρότυπα τον Βαλαωρίτη και τον Ζαλοκώστα μια γλώσσα που δεν γραφόταν από τους λογοτέχνες και επίσης δεν καθιερώθηκε ως κοινή. Από την άλλη, η σύγχυσή του είναι εμφανής όταν συγκατατάσσει στους ανωτέρω και τον ατάλαντο Αντώνιο Αντωνιάδη, τον συγγραφέα της επικής *Κρητηίδας*.

Μετριοπαθέστερη είναι η κρίση του Φαίδωνα, με τίτλο «Ο Λασσάνειος», στις 31 Μαΐου του 1904, στη στήλη «Το Δεκαπενθήμερον» των *Παναθηναίων*, περιοδικού σοβαρού και εν πολλοίς απροκατάληπτου. Πέρα από την κατάκριση για την κατ' επανάληψη βράβευση των συνήθων ποιητών, πέρα από την απορία του για τη στερεότυπη μορφή των έργων που συγγράφονται με καθορισμένες προδιαγραφές, ώστε να ικανοποιήσουν τους πανεπιστημιακούς κριτές, πέρα από τις κατευθυνόμενες αποφάνσεις των κριτών αυτών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνει και φωτισμένες μορφές (όπως του Ν. Πολίτη),

¹⁵ Σκόπιμα παραποιεί το επίθετο του Σκλιά ο Νουμάς.

οι οποίες, οσάκις κρίνουν, προσαρμόζονται παραδόξως στα κακώς κείμενα και επαναλαμβανόμενα στον διαγωνισμό, αφιερώνει ικανό μέρος στην περίπτωση του εμπαθούς Μιστριώτη, του «υπερασπιστή της γλώσσης», ως εξής:

[...] το χιλιόδραχμον της κωμωδίας απενεμήθη ολόκληρον εις τον ευτυχέστερον φοιτητήν του κ. Μιστριώτη, γράψαντα κατ' έμπνευσιν λέγουν του διδασκάλου, σάτυραν κατά του Ψυχάρη και των μαλλιαρών. Και φυσικά ο κ. Μιστριώτης την εβράβευσεν· απaráλλακτα όπως θα εβράβευε και ο κ. Ψυχάρης, αν ήτο κριτής, κωμωδιαν γεγραμμένην κατά την φθογγολογίαν του και σατυρίζουσαν τον κ. Μιστριώτην. Αυτό δεν μ' εκπλήττει. Και διά να είπω την αλήθειαν, δεν μ' εκπλήττει πλέον τίποτε. Συλλογίζομαι μόνον, ότι ο Λασσάνειος είνε από τα ενεργητικώτερα φιλολογικά ιδρύματα· τουλάχιστον μίαν φοράν τον χρόνον μας κάμνει να γελώμεν μέχρι λιποθυμίας. Και συλλογίζομαι ακόμη, ότι είνε άξιος ιδιαίτερας προσοχής και παρατηρήσεως, όχι διά τίποτε άλλο σοβαρότερον, αλλά διότι, τα ολίγα αυτά χρόνια που λειτουργεί, κατάρθωσε να δημιουργήση μίαν ιδιαιτέραν συνομοταξίαν ανθρώπων, ειδικών εις το να γράφουν δράματα διά τους καθηγητάς του Πανεπιστημίου!¹⁶

Κλείνουμε με το άρθρο «Πηγή γελώτων» της *Εστίας*, στη στήλη «Ο Κόσμος».¹⁷ Και η εφημερίδα αυτή, όπως δείχνει και ο τίτλος, επισημαίνει το φαιδρό της υποθέσεως, τη γελοιοποίηση του θεσμού, θεωρώντας εκτός των άλλων υπεύθυνο τον Μιστριώτη, ο οποίος, όπως αναφέρεται στην ίδια σελίδα, στο αρθρίδιο «Και μερικά από τον 'Λασσάνειον'», «ανήλθεν εις το βήμα με μαύρα γάντια». Μάλιστα, «[...] εις μίαν περίοδον του λόγου του σφοδροτάτην κατά των χυδαϊστών ο κ. Μιστριώτης κατελήφθη υπό βηχός και ήρχισε να πίνη εκ του ποτηρίου ύδατος, το οποίον είχε τοποθετηθή επί του βήματος. Και εξηκολούθησε» με τις ακόλουθες φράσεις της εισηγήσεώς του, που συνέπιπταν υπονομευτικά με τον ήχο της υδάτινης καταπόσεώς του, ως εξής: «Τα ύδατα της Στυγός και ουχί της Κασταλλίας, τέλματα και ουχί θάλασσαι, δεξαμεναί ακάθαρτοι και ουχί ρέοντες ρύακες εμπνέουν τους κοάζοντας Σειληνούς».

Το κείμενο της *Εστίας*, που το καταχωρίζουμε αυτούσιο, απαξιωτικό, απαθές, δίνει την εικόνα που δυσφημίζει τον Λασσάνειο, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας του Μιστριώτη:

¹⁶ Από την εισήγηση αυτή, εξαιτίας του Μιστριώτη, μαθαίνουμε και τον λόγο της κατάργησης του Λασσανείου, λόγω έλλειψης χρημάτων: «Φαίνεται δε, ότι ο γνησιώτερος των κριτών του Λασσανείου είνε ο κ. Μιστριώτης. Η εφετεινή του εισήγησης αποτελεί τόσο μεγάλην απόλαυσιν, ώστε θα ηυχόμην και κατά τα τρία επόμενα έτη, κατά τα οποία θα τελήται ακόμη ο Λασσάνειος, τα σκήπτρα του εισηγητού να μην αφηρούντο από τον απaráμιλλον αυτόν 'υπερασπιστήν της γλώσσης'. [...] Διότι, όπως εμάθατε ίσως, μετά τριετίαν Λασσάνειος δεν θα υπάρχει. Οι τόκοι δεν έφθαναν διά τα έξοδα, και κατ' έτος εθίγετο το κεφάλαιον».

¹⁷ Βλ. φ. 3.690 (17 Μαΐου 1904), σ. 2.

Δεν αξίζει τον κόπον και να θυμώνη πλέον κανείς με του Λασσανείου τ' αποτελέσματα. Καθ' ον χρόνον τόσοσπανίζουσιν τα φαιδρά της ζωής, θα ήτο κωμικόν ημείς να καταλαμβανώμεθα από πατριωτικήν αγανάκτησιν διά τας αφθάστου φαιδρότητος στιγμάς, τας οποίας μας χαρίζουν, έστω και άπαξ του έτους, οι Λασσάνειοι εισηγηταί.

Μα δεν είνε κρίμα, φωνάζουν μερικοί, τόσοσν άδिका και τόσοσν κουτά και τόσοσν ηλίθια να εξοδεύωνται τα λεπτά ενός χριστιανού, όστις προφανώς ούτε Βούλγαρος ήτο ούτε εχθρός της Ελληνικής Φιλολογίας;

Άδικον βέβαια είνε. Αλλά μήπως δίκαια εξοδεύονται τα εκατομμύρια του ελληνικού προϋπολογισμού; Κι' έπειτα με τας 3-4 αυτάς χιλιάδας δραχμών μπαλώνονται κατ' έτος τα έξοδα των λουτρών των τουλάχιστον οι κριταί, μπαλώνονται οι κρινόμενοι και γελά όλος ο άλλος κόσμος, ο οποιοσδήποτε αναμειγνύμενος εις τα γράμματα. Και όλ' αυτά με τας τρεις-τέσσαρες ψωροχιλάδες του μακαρίτου Λασσάνη. Λίγο τάχετε;

Ομολογούμεν, ότι, ημείς τουλάχιστον, είμεθα πολύ πολύ ευχαριστημένοι με το ετήσιον αυτό φιλολογικόν γλέντι. Ασυγκρίτως δε περισσότερον ευχαριστημένοι (αυτό εννοείται έξωθεν) οσάκις ο σεβαστός καθηγητής των ελληνικών γραμμάτων συγκατατίθεται να φιλοτεχνή, όπως χθες, την εισήγησιν.

Αλλά ας αναφερθούμε με παραδείγματα και στο περιεχόμενο της κωμωδίας, ενός αγώνα κατά της χυδαίας γλώσσας, μιας αντιπαράθεσης που ενέχει στοιχειά κοινωνικών αντιθέσεων και ταξικών ακόμη διαφορών, αφού ο συγγραφέας καταδεικνύει τη διαφορά ποιότητας ανάμεσα στους καλλιεργημένους λόγιους της αρχαϊομορφης καθαρεύουσας γλώσσας και στο άξεστο ήθος των λαϊκών τάξεων που προσπαθούν δήθεν να επιβάλουν στην παιδεία την αγροϊκα λαϊκή γλώσσα. Ο αγών αυτός μεταφέρεται στην κωμωδία, συμμεταφέροντας την ιδεολογία μεγάλης μερίδας των μορφωμένων και κοινωνικά καταξιωμένων της εποχής. Η εφαρμογή πραγματοποιείται στην παιδεία, τον κατεχόμενη χώρο εκμάθησης της γλώσσας, και ειδικότερα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου αρχίζει να εισχωρεί ο δημοτικισμός. Αυτόν τον κίνδυνο επισημαίνει ο Σκλιάς με ευτράπελες σκηνές και συνακόλουθες κινδυνολογίες. Στο επίπεδο των προσώπων τα βέλη πλήττουν τον αρχηγέτη του δημοτικισμού, τον Ψυχάρη (1854-1929), όποτε ο στόχος γίνεται καταφανής: είναι το γλωσσικό του σύστημα και οι κοινωνικές θέσεις του, εφόσον η ανάδειξη του λαϊκού στοιχείου θα σημάνει και ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές, πράγμα το οποίο και επισυνέβη και κατοχυρώθηκε στη συνέχεια με την έλευση του Ελευθερίου Βενιζέλου, το 1910.

Η ακολουθούσα σκηνή εκτυλίσσεται στο σχολείο, στο Μενίδι, όπου διδάσκει ο χυδαίος Λυσσέας, ο δάσκαλος του ψυχαρικού συστήματος. Πρόκειται να έλθει ο τμηματάρχης του υπουργείου, ο Ψυχάρης, για επιθεώρηση. Η συζήτηση

διεξάγεται μεταξύ του Λυσσέα, του Μιστόκλη και του δικηγόρου Δοξιάδη σε ένα ρόλο αδαούς δήθεν μεσάζοντα, που διευκολύνει την εξέλιξη – προσώπων επιλεγμένων βάσει των ιδιοτήτων τους, ώστε να εκπροσωπούν και το ανάλογο γλωσσικό περιβάλλον που απαιτεί η εν λόγω κωμωδία: οι χυδαίοι την περιγελόμενη γλώσσα που παραποιεί επί το γελοιωδέστατο ο Σκλιάς, και οι μορφωμένοι την καθαρεύουσα, ως λογιότεροι. Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά και τα γνωρίσματα του χαρακτήρα του Ψυχάρη σατιρίζονται παραμορφωμένα στον χειρότερο βαθμό. Στη συνέχεια, παρωδείται το πρόγραμμά του και οι γλωσσικές ιδέες του:¹⁸

- ΛΥΣΣΕΑΣ: *ρε, μην πειράξης τα παιδιά και άκου τι συμβαίνει.
Σήμερις έρχεται που λες να επιθεωρήση
ο τμηματάρχης το σκολειό και να μας συγυρίση.*
- ΔΟΞΙΑΔΗΣ: *Ο κύριος Ψυχάρης; α!*
- ΛΥΣΣΕΑΣ: *εκείνος όλος κι' όλος
ο ντελμπεντέρης και νταής κι' ασίκης και μαριόλος.
γι' αυτό μας βλέπεις έτσι δα μέσ' στην αναμπουμπούλα·
να, συγυρίζω τα μωρά γιατί' έρχεται η μπαμπούλα.*
- ΔΟΞΙΑΔΗΣ: *Με φλέγει πόθος ζωηρός τον μέγαν να γνωρίσω
και ρέκτην αναμορφωτήν και να τον προσκυνήσω.
Τα μάγουλά του τα σεπτά να τα μπατσίσω δύο-τρεις
εις ένδειξιν και θαυμασμού κι' αγάπης περισσής
και να μαγγώσω, έτσι δα, την κλασικήν του ρίνα
δί' ης εξεβοήθησαν τα τρομερά εκείνα
βαρύστον' αποφθέγματα της νέας θεωρίας,
ήτις και δόξης ευμοιρεί και μνήμης μακαρίας.
Εκείνος μέγας σκαπανεύς, δεινός αιρεσιάρχης*
- ΜΙΣΤΟΚΛΗΣ: *δεν είνε σκαπανέας, ρε, κοντζά μου τμηματάρχης.*
- ΔΟΞΙΑΔΗΣ: *Παιδείας νέας τηλαυγούς και μέγας βιομήχανος,
φαμπρικαδόρος, ως ειπείν, πανίστωρ και παμμήχανος
των φθόγγων των αρμονικών και γλώσσης σφυρηλάτου
τιμιωτέρας –ω πολύ– σαπφείρου και γαγάτου.*
- ΛΥΣΣΕΑΣ: *βρε, τι ωραία που τα λέει· τ' ακούς, συ λιμαδόρε;
για τον Ψυχάρη ούλ' αυτά, γεια σου, ρε δικηγόρε.*
- ΔΟΞΙΑΔΗΣ: *Αυτός προς νέας ατραπούς αγνάς και φωτοβόλους
προς ύψη παραδείσια, προς ουρανίους θόλους*

¹⁸ Καρηκομόωντες, σ. 24-25.

*την Ελληνίδα ύψωσε φωνήν και την Ιδέαν¹⁹
εβάπτισεν εις νάματα καινούργιας Κασταλίας
κι' εκείθεν εξεπήδησε με φλογεράν ρομφαίαν
η Ρωμηοσύνη πάνοπλος, στυγνή ως μητραλοία,
την παλαιάν φονεύσασα την γραιάν²⁰ και ανόητον,
ετούτη έχει και ζουμί και δύναμιν απτόητον.*

Και ένα δείγμα από τον Χορό, που άδει, εξαίροντας τη μεγαλοσύνη του Ψυχάρη. Η αλλαγή γλώσσας, όπως στους αρχαίους χορούς, όπου αιολοδωρικά στοιχεία δίνουν ιδιαίτερη ποιητική αίσθηση, αντικαθίσταται προσφυώς από την ψυχαρική γλώσσα, με τις αλλόκοτες συνθέσεις και τις φωνητικές ακροβασίες:²¹

ΧΟΡΟΣ άδει

*Πωπώ η ξαφνική τρομπομαρίνα
που βούιξε στ' αυτιά μου!
τραγούδα, φύση, κόσμε, καρδερίνα
κι' αστέρια πέστε χάμου,
του τμηματάρχη ούλα του μεγάλου
τ' αρχιαντάμη και αρχιδασκάλου
να πήτε «καλώς ώρισες».
καλώς μας αριβάρισεσ απειριοχρομεμένε
και μας επιθεώρησεσ,
ουρανοκοσμοθαλασσοαγεροξακουσμένε.²²
τι ξαφνική μπατάγια!*

¹⁹ Ο όρος είναι της εποχής και απέδιδε το ιδεολογικό περιεχόμενο του αγώνα για την καθιέρωση της γλώσσας του λαού.

²⁰ Ως γραιά κακομούτσουνη παρουσιαζόταν η γλώσσα των καθαρευόντων και ως αγνή ροδομάγουλη χωριατοπούλα – βλαχοπούλα – βλαχοπούλα αυτή των δημοτικιστών. Βλ., ενδεικτικά, το σονέτο του Λορ. Μαβίλη, «Στη δημοτική» (Λορέντσου Μαβίλη, *Τα έργα*, Αλεξάντρεια 1915, σ. 157): «Είσ' έμορφη, σεμνή χωριατοπούλα / και στον ανθό της νειότης λουλουδίσεις / [...] Όλοι αντάμ' ας φιλούν οι άλλοι μία / γρηά φτιασιδωμένη, άσχημη, κρύα, / που κλαίει τα μαραμένα της τα νειάτα», το ποίημα του Γερ. Μαρκορά, «Η δημοτική μούσα» (Μαρκορά Άπαντα, Αθήνα 1950, σ. 242): «Βοσκοπούλα, που για χρόνια / ετραγούδαεσ μοναχά / σε κορφές, γιομάτες χόνια [...]» και του Αντ. Φατσέα το «Περί της γλώσσας και παιδείας των νεωτέρων Ελλήνων» (*Ποίησις και πεζογραφία της Επτανήσου*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 14, Αθήνα 1953, σ. 338): «[...] εκατέβασα βλαχοπούλαν από τα βουνά, ιέρειαν των Μουσών [...]».

²¹ *Καρηκομόωντες*, σ. 22.

²² Πρβλ. τα πολυσύνθετα του Αριστοφάνη· ενδεικτικά, βλ. *Νεφέλες*, στ. 333: «σφραγιδονυχαρ-γοκομήτας». Βλ. Dover, *ό.π.*, σ. 109.

τραγούδα, ρε κανάγια
 τραγουδοπηδοχόρευε κι' απάνου στα τραγούδια
 να, θα προβάλη η κορφή η πολιοξυπνισμένη
 του τμηματάρχη του τρανού μ' ανθούς και με λουλούδια
 και με μυαλά περήφανα και φρεσκοξουρισμένη,
 το στόμα μου λιγώνεται αφ' την πολλή τη γλύκα
 που τόνομά του αμολάει, και στάζει σαν κηρήθρα
 και κάτι σαν ηφαίστειο κάτι σα Μαρτινίκα
 μου κατακαίει την καρδιά και μου την κάνει πλήθρα,
 ψυχάρης και λιγόνομαι,
 ψυχάρης και φριμάζω,
 ψυχάρης βαλαντόνομαι,
 ψυχάρης νεροβράζω.
 Έλα μου που σε καρτερώ, έλα μου που σε θέλω
 κι' ανάβει στα σηκότια μου μαγγάλι και φουρνέλο.

Η αρχή του έργου παραπέμπει διακειμενικά στον Αριστοφάνη, στις *Νεφέλες*.²³
 Στη σκηνή παρουσιάζεται ένα σχολείο, ο δρόμος και, δεξιά και αριστερά,
 σπίτια. Έξω από τον περίβολο του σχολείου, χαράματα, κοιμούνται πάνω στο
 χώμα ο Δομενιάς και ο δάσκαλος Λυσσέας.²⁴

ΛΥΣΣΕΑΣ:	Ελένη μου, τζιέρι μου, ωχ, βαχ.
εν ονειρώ	
ΔΟΜΕΝΙΑΣ:	Ελένη πάλι.
εξυπνών	Αυτήνη η αντίχριστη θα φάη το κεφάλι τ' ασίκη του Λυσσέα μου.
ΛΥΣΣΕΑΣ:	Ελένκω, αχ, γλυκάδες.
ΔΟΜΕΝΙΑΣ:	μωρ' ας ξυπνήσω, έφεξε, περνάν οι γαλατάδες
ανακάθεται	κι' όπου κι' αν είνε θάρθουνε κι' εκείνα δα ταγρίμια παρ' ας ανοίξω το σκολειό.
(παρωδεί βραγχνώς)	αμάν, στα καλντιρίμια σαν περπατάς, φεργάδα μου, βροντάς το τακουνάκι
ΛΥΣΣΕΑΣ:	θα πάψης, ρε, να κοιμηθώ; κανένα σκαμπιλάκι
εξυπνών	μπας και γουστάρει η μούρη σου;

²³ Καρηκομόωντες, σ. 5.

²⁴ Πρβλ. Αριστοφάνη, *Νεφέλες*, 1-21.

Κλείνουμε με ένα τμήμα από το τέλος. Οι καθαρεύοντες νικούν και ο Δοξιάδης, ως εκπρόσωπος στη σκηνή αυτή της λόγιας γλώσσας, απευθύνεται στον Ψυχάρη. Στην ουσία ο Σκλιάς προβάλλει αυτούσιες τις γλωσσικές θέσεις του Μιστριώτη για τη δημοτική γλώσσα:

ΔΟΞΙΑΔΗΣ:

*Και τώρα προς τον τέττιγα της νέας Ρωμηοσύνης
αποστραφόμεν,*

προς τον Ψυχάρη

τι ζητείς και τι υποστηρίζεις

και τ' είν' εκείνα που μας λες και μας πολυσκοτιζεις;

την γλώσσαν την δημοτικήν! αλλ' είνε τις ιδία,

αυτοτελής η γλώσσα αυτή, αυθύπαρκτος, τελεία;

όχι, ουδόλως, είν' αυτή εκείνη η αρχαία

αλλά πτωχή, ρακένδυτος, ελεεινή τη θέα,

φθαρείσα εις την προστριβήν μακραίωνος δουλείας,

πνιγείσα εις τον βόρβορον βαρβαροφώνου βίας,

τα πάντα φθείρ' η νοσηρά πνοή της δουλωσύνης,

ως σάραξ, ως στρεπτόκοκκος, ως δόσις κοκκαΐνης.

Αι τέχναι εληθάργησαν και πάσα επιστήμη

εσβέσθη, τα κακάρωσε, και γείνηκε ψοφήμι.

Παρ' όλην δε της εθνικής ισχύος την αντίδρασιν

η γλώσσα δεν διέφυγε την σηπτικήν επίδρασιν

κι' εξέπεσε. Και πώς λοιπόν, με την πολλήν σας γνώσιν,

ζητείτε να εμμείνωμεν ακόμη εις την πτώσιν;

μα τα καρότα, λογικόν δεν είνε ούτ' εικός,

και παν το αρρωστιάρικο και παν το πεπτωκός

οι άνθρωποι οι φρόνιμοι φροντίζουν ν' ανορθώσουν,

και όχι δε φακιρικώς τα χέρια να σταυρώνουν.

Το ότι δε οι ήρωες οι του εικοσιένα

την γλώσσαν την δημοτικήν μιλούσαν εμπνευσμένα,

δεν είνε λόγος σοβαρός κι' ημείς να την μιλούμε,

κατά τοιαύτην λογικήν πρέπει να κατουρούμε

στο δρόμο, όπου φθάνουμε. Είσθ' ένοχοι μωρίας

[...]

Εκτός δε τούτων, κύριοι, η γλώσσα που μιλείτε,

σεις αμαθείας κήρυκες κι' ονειδους υποφέται,

δεν είνε όχι λαϊκή, δεν είνε δε δημώδης,

αλλ' είνε αγελαία τις, ξετσίπωδη, ληρώδης.

Πολύ νωρίτερα ο Βυζάντιος στη *Βαβυλωνία* του έχει σατιρίσει, υπό άλλες συνθήκες, την ασυνεννοησία, τη νέα βαβυλωνία, ανάμεσα στους Έλληνες

των διάφορων περιοχών, με τις διαφορετικές διαλέκτους, επισημαίνοντας με τον δικό του τρόπο την ανάγκη συνθέσεων, την ανάγκη εν προκειμένω δημιουργίας ενιαίου γλωσσικού οργάνου.

Δεν παρέλκει η αναφορά ότι και από πλευράς δημοτικιστών η αρχαιότητα αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ για την οντότητα του νέου ελληνικού κράτους. Πέρα από τη διαχρονική αξιοποίησή της στα πρωτότυπα έργα τους, θα αναφέρουμε ως προσεπιβεβαιωτικό στοιχείο την πληθώρα των μεταφράσεων που φιλοτέχνησαν, οι οποίες εκτός από το παιδευτικό περιεχόμενο λειτούργησαν ως τεκμήρια της πληρότητας και της καλλιτεχνικής αποδοτικότητας και ευαισθησίας της νέας γλώσσας, ώστε να αποδώσει τα αρχαία νοήματα. Παράδειγμα της σχέσης αυτής και της αξιοποίησης του αρχαίου θησαυρού από τους δημοτικιστές αποτελεί το σονέτο του Μαβίλη «Μαλλιαρός»,²⁵ επαινετικό αυτό για τους καρηκομόωντες δημοτικιστές με σύμβολα αντλημένα από τον αρχαιοελληνικό κόσμο.

*Μάλαμα εφέγγαν τα μαλλιά σου πλήθια,
ω Απόλλωνα, σαν έψαλλαν οι Μούσες
γύρω σου και γυμνές σαν την Αλήθεια
οι Χάριτες χορεύανε μαλλούσες.*

*Και, Όμηρε, εσύ τα μαλλιαρά τα στήθια
των παλαιών παλληκαριών υμνούσες
που μέσα στα χρυσά σου παραμύθια
φιλούσαν και θεές γλυκογελούσες.*

*Στου πόθου ή στης μαλιάς το πάλεμα, όσα
δόξα ερωτιάς χαρίζουν ή θανάτου:
Πλειο λαμπρά ονειροϋφαίνει κι άλλα τόσα*

*ο Μαλλιαρός –που, αν πέσαν τα μαλλιά του,
μα απ' το τραγούδι εμάλλιασέ του η γλώσσα
κι απ' την αγάπη εμάλλιασε η καρδιά του.*

²⁵ Μαβίλη, Τα έργα, ό.π., σ. 150.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κωμωδία του Ν. Σκλιά *Καρηκομόωντες*, που βραβεύτηκε στον Λασσάνειο διαγωνισμό του 1904 με το χιλιόδραχμο βραβείο, έχει ως θέμα τη διαμάχη δημοτικιστών και καθαρολόγων γύρω από το γλωσσικό ζήτημα που την εποχή εκείνη βρισκόταν σε κρίσιμη φάση. Κύριος στόχος είναι η καταδίκη του Ψυχάρη και της γλωσσικής του πρότασης. Ο αγών διεξάγεται υπό μορφήν αρχαίας κωμωδίας, με όρους και μέρη που θυμίζουν τις αριστοφάνειες δημιουργίες και με διακειμενικές αναφορές που μαρτυρούν τη φιλολογική γνώση του συγγραφέα αφενός και την προσπάθειά του να συνδυάσει τις γλωσσικές προτιμήσεις του με τις θέσεις των καθαρολόγων αφετέρου.